

Tüskés Tibor:

BERZSENYI ÉBRESZTÉSE*

A kor, amely fölkap, az olcsó népszerűség szárnyára ültet, majd épp oly gyorsan el ejt nevet, nem kedvez a klasszikus értékeknek. Berzsenyinek különösképpen nem. Ma már nem Kölcsey igaztalan vádjával szemben kell megvédeni, hanem a nevére boruló hallgatás és feledékenység miatt kell perelni. Az iskola előbb bebalzsamozta, fennköltnek mondott, de nem értett odák, zord memoriterek költőjévé aszalta, akiből felnőttkorra legföljebb néhány üres szállóige maradt; majd — a közelmúltban — a világnézetű fejlődés lehetséges útját példázta vele, s megelégedezett arról, hogy Berzsenyi mégis csak költő volt elsősorban, és ami változás, alakulás, ellentmondás érezete kirajzolódik pályáján, azt költő módjára képekben, látomásokban élte át.

Az iskolát tegnap elhagyó diákokban néhány fakó emlék mozdul meg nevének hallatára. — Fakó emlék egy korról, amelyben nemzetté nőtt a magyarság! S ha a firtató kérdések nem apadnak, talán még mélyebben pirulni kell, mert megeshet, hogy Berzsenyit Batsányival vagy Besse-nyeivel tévesztik össze, — olyan írókkal, akik ha kortársak is, de egymástól világosan elkülönülő egyéniség, sors és életpálya hordozói voltak.

Verseit kevesen olvassák, ritkán szavalják. Hiányoznak a diákok meghitt, iskolaszagú emlékei, amelyek nevének hallatára visszadobannának. A türelmetlen kérdezőnek fáradt legyintés a válasz: Mit akarsz ma ezzel a »borzas bajszú magyar«-ral, ezzel a szörnök emberrel, akit már kortársai »különöck«-nek tartottak, s aki magát niklai remetének, somogyi Diogenesnek titulálta?

Nem érdemelne-e többet korunktól Berzsenyi? Valóban mulandóságra ítélt-e költészete, amely a változó, szárnyas idővel együtt elrepül? A mai olvasó nem talál verseiben hozzászóló, korszerű, gondjaira rimelő eszméket?

A legfájdalmasabb talán, hogy költészetének elutasítása gyakran egy rosszul értelmezett korszerűség nevében történik; modernnek kiáltott irányzatok majmolásával jár együtt.

Berzsenyi zsúfolt, látomásos, nagyon is modern képeit avultnak bélyegezni és némely divatos hazai vagy külföldi névért lihegni, legalábbis gyanús. Berzsenyit hallgatással, elmarasztaló jelzőkkel gyilkolni és a külföldet utánzó léhaságot oltárra emelni, nem az igazi költészetet szolgálja. Meg kellene érteni, hogy a régiesség látzata gyakran korszerű tartalmat takar, a modernség és újszerűség meze mögött pedig gyakran újramelegített avittság lappang.

Berzsenyi az a költő, akinek látszólagos régiessége nagyon is modern művészetet rejt.

Berzsenyi a költészet korszerű értelmezését hirdette. Tudta, hogy ugyanaz a szó szerepelhet a szakácskönyvben és a versben, mégis mást jelent. Vallotta, hogy a verset művészetnek, poézisnek kell tekinteni. Az olvasót arra döbenteti rá, hogy a líra is valóság, de egy más minőség. »Az egész poézis sült bolondsággá válik, ha azt hideg szemmel nézzük« — mondta. Nem nyelvi furcsaságait, mitológiai utalásait akarjuk elfogadtatni a mai olvasóval, hanem példaszzerű komolyságát, mellyel az ihlet perceit várta, etikus magatartását, amelyben a költői öntudat és önkritika, a társak keresése és a magány vállalása egyaránt megért. Verseiket amúgy borzasan útjára bocsátó fiatal, avagy szófolyásban leledző nem is olyan fiatal poéták elgondolkodhatnának, hogy ez a hatvan éves korában meg-

halt költő alig másfélszáz verset hagyott az utókorra, de köztük olyanokat — Levéltörödékek barátnémhoz, A Pesti Magyar Társasághoz, Döbrentei Gáborhoz, A Balatonhoz, A közelítő tél, Búcsúzás Kemenesaljától, Osztályrészem, Magyarokhoz, A táncok, Fohászokodás — amelyek nem mint lepréelt virágok, »örök antológia-darabok, hanem — mint lelket és szellemet tápláló erő és érték — ma is élnek.

Berzsenyi költészete korszerű azért is, mert kihívás a provincializmus vádjával szemben. E jelzővel nemcsak őt, irodalmunk jobbik felét is gyakran illetik. Berzsenyi a provincián, magányban, az irodalmi élet csoportjain és beháborúin kívül maradván, vidéken élő költőként a kor egyik legimpozánsabb életművét valósította meg. Felismerte, hogy a nép erejéből, legjobb nemzeti hagyományaink szellemében s az akkori európai gondolkodás leghaladóbb eszméjének, a felvilágosodásnak forrásából kell megújulni. A nemzeti gondolatot egybekapcsolta az emberiség fejlődésének döntő kérdéseivel. Egy kis nép, a magyarság sorsával foglalkozott, de azzal az igénnyel, hogy az emberiség egyetemes érvényű parancsaihoz mérje.

Az elfeledett Berzsenyi ébresztésére vállalkozott a festő, *Martyn Ferenc*, amikor rajzszorozatot készített a költő életéhez és verseihez.

Martyn a modern magyar piktúra egyik legerőteljesebb és legtalányosabb, európai horizontú, s ugyanakkor gyökeresen magyar alakja. Miután végigrajzolta a világirodalom több remekét — Ramon Lull verseit, Cervantes Don Quijote-ját, Mallarmé verseit, Joyce Ulyssesét, Petőfi Apostolát, — eljutott, pontosabban visszatért egyik legnagyobb hatású ifjúkori olvasmányélményéhez, Berzsenyi verseihez.

Illusztráción a közhiedelem általában azt érti, hogy a művész lefordítja az író szavait; ahol fenyőfáról beszél, ott fenyőfát rajzol, s ahol cilindert visel a hős, ott nem rajzol zsirardi-kalapot. A legkönnyebben illusztrálható szövegek tehát az egyszerű, kevésbé bonyolult s az irodalmilag nem mindig legértékesebb művek. Amit az író szavakkal tökéletesen, jól elmondott, azt úgysem lehet — vagy kell — lefordítani egy másik művészet, a rajz, a kép, a vonal nyelvére.

Martyn szinte szándékkal keresi azokat az önmagukban tökéletes, s éppen ezért szin-

te »lefordíthatatlan« textusokat, amelyekhez csak hozzáadni, amelyeket csak kommentálni lehet. Illusztráció sosem pusztá »fordítások«, sosem pusztán azt mondják el, amit az író szavakkal már elmondott, hanem kiegészítések. Martyn illusztrációi egy más korban élő, más nyelven beszélő művész kommentárjai, rajzos meditációi: öntörvényű alkotások, új művészi produktumok.

Babits Mihály egyik tanulmányában a jó előadóművészt az igazi illusztrátorhoz hasonlította. »Ki az az illusztrátor? Mit jelent az, hogy az előadóművész — illusztrátor?« — tette föl a kérdést. Majd így válaszolt: »A jó illusztrátor azt a kész és szerves műalkotást, amit az írótól kapott, úgy egészíti ki képeivel, hogy avval együtt, amit ő ad hozzá, egy másik kész és szerves művet alkotson. Persze ez az új mű más természetű lesz, mint a régi volt; nem is tisztán irodalmi mű és nem is egészen és csupán az író intenciói szerinti.«

Martyn Berzsenyi-rajzai annyiban is eltérnek a hagyományos illusztrációtól — sőt a maga korábbi irodalmi kísérőrajzaitól —, hogy nem annyira az író műveihez — ezáltal Berzsenyi verseihez —, hanem az író életéhez kapcsolódnak. *Martyn a költő életét és egyéniségét hozza közel a mai nézőhöz, hogy ezáltal elvezesse annak művészetéhez, költői világához.* Egy sajátos költősorsot jelenít meg, s megrajzolja, hitelesen megeleveníti annak egész társadalmi környezetét, sajátos táji hangulatát, atmoszféráját.

Martyn Berzsenyije nem az önképzőkori zengemények ódaköltője, nem mitológiai rejtvények és arabeszkek mögé rejtőző Horác-epigon (aminek az utókor egy időben szívesen kijátszotta), hanem egy töprengő, magános férfi, aki lassan ejti a szót, érzelmei kifejezésében tartózkodó, ritkán lepi meg az ihlet órája. Súlyos gondok nyomják vállát: magára vette népe sorsát, és fürkész szemekkel kutatja Európa jövőjét. Látjuk a versírás pilanatában, amikor papírt terít térdére vagy asztalára; látjuk lóháton, nyeregben, barátai között, magánosan, köpenyébe burkolózva; látjuk a balatoni táj keretébe állítva, a préház küszöbén s hintójában ülve. S végül megtörtén, mikor már »béborult az élet vidám álarcája«, majd kiterítve, a ha-

lottságyon, melyre egyetlen gyertyaláng vet fényt...

A festőművész *Berzsenyi emberi magatartásának nagyságát érezteti meg*, azt a virtust, lelki nemességet, erkölcsi fölényt, ami messze kortársai fölé emelte. S megérezeti azt a művészi igényt, ami a helyi, népi gondokat, a »mezei szorgalom« kérdéseit és az egyetemes érvényű kérdéseket — mint a polgári haladás ügye, Napóleon szerepe — tudott egybemérni. Martyn Berzsenyije népe sorsán és a felvilágosodás embereszményén töpreng. Niklán, vidéken, a provincián él, de életről és erkölcsről, népről és nemzetéről szó korszerű gondolatokat.

***

Berzsenyi korában csaknem egy hétig tartott az utazás kocsin Nikláról Budára.

Ma ennyi idő alatt az ember rakétán megjárja az utat a Holdig és vissza.

Nikla Berzsenyi óta sem lett világváros. Megközelítése csaknem annyi gonddal jár, mint a költőt 1814-ben fölkereső barátoknak, Wesselényinek, Döbrentéinek, Pataky Mihálynak.

Talán szokatlan, hogy egy művész, akinek képei Párizs és Velence kiállítási csarnokaiban függtek, egy eldugott somogyi faluba hozza el és mutatja be legújabb munkáit. Szokatlan, de mindenképp örvendetes.

Berzsenyi Dániel a niklai házat 1812-ben átépíttette. Április 2-án rakodott be új szobába, s még aznap ezt írta Kazinczynak: »Letettem nyoszolyámat azon szegletben, melyben én haldokolni fogok, elgújtottam kandallómat, melynél életemnek örömeit, boldogságait gyakran vissza fogom kérődzni s vénségemet melengetni. Barátom, ez a nap nekem ünnep, örülök, mint az én gyermekeim, kik most a kandalló körül fogták és tapsolnak; örülj velünk Te is.«

Ezek azok a falak, amelyek közt a költő letette nyoszolyáját azon szegletbe, melyben százharminchárom évvel ezelőtt meghalt. Azokban a szobákban állhatunk, és gyönyörködhetünk a festő képeiben, amelyekben életének örömeit és boldogságait oly gyakran föl idézte, vénségét melengetve.

»Ünnep ez a nap... gyermekeim a kandallót körül fogták most és tapsolnak...«

De a levél szavait ne a címzetthez, hanem írójához, Berzsenyire fordulva fejezzük be:

»Örülj velünk Te is...«

*Elhangzott Martyn Ferenc Berzsenyi-rajzai niklai kiállításának megnyitó ünnepségén.